

nan forskning, att om propaganda ska fungera måste den anknyta till redan existerande föreställningar. Det bärande budskapet som fördes fram från norsk sida kan sammanfattas i slagordet "heller död enn svensk". Grundtanken var att norrmännen skulle uppfatta att döden var att föredra framför att leva under det som förväntades bli förtryck och slaveri. Man varnade för den svenska adeln och att sändas ut i krig till främmande länder. Den svenska propagandan var i första hand antidansk. Från svensk sida anspelade man på ett redan existerande missnöje med det danska styret. Det danska förtrycket blev satt i motsats till den svenska friheten med en norsk nationalsamling och en norsk författning. Dessa två huvudbilder spreds även till utlandet och inte minst den svenska bilden av unionen vann fäste bland politiker i Storbritannien som använde den i sin argumentation för att stödja Sverige i sin annektering av Norge.

Hemstads bok är en välskriven produkt av en gedigen forskning. Trots det vill jag lyfta två frågor till diskussion. Först och främst är det enligt min mening olyckligt att använda begreppet propaganda. Hemstad skriver själv att begreppet i mycket liten utsträckning användes i samtiden. Det är alltid meningsfullt att använda teoretiska begrepp för att kunna göra en analys, men i det här fallet blir det problematiskt. Propaganda är enligt min uppfattning ett begrepp som alltför mycket hör till 1900-talets politiska verklighet. En fråga som bara svepande och inte riktigt på allvar besvaras i Hemstads undersökning är vilken betydelse propagandakriget hade. Påverkade verkligen den stora mängden skrifter händelseutvecklingen? Hemstad menar att så är fallet. Hon går till och med så långt att hon antyder att inverkan av den myt som skapades i Norge 1812–1814 från norsk sida levde kvar och blev avgörande senare vid 1800-talets slut och i samband med unionsupplösningen. På denna punkt hänger jag inte riktigt med. Är det verkligen så? Och hur belägger man i

sådana fall ett sådant samband? Fick verkligen propagandaversionen från 1812–1814 ett sådant genomslag?

Oavsett dessa invändningar vill jag varmt rekommendera boken till den som vill lära sig mer om de dramatiska åren 1812–1814 i Nordens historia. Samtidigt vill jag rikta en uppmaning till alla historiker. Låt inte forskningen kring den dramatiska tidsperioden 1792–1815 klinga av bara för att vi uppmärksammat alla 200-årsminnen!

Martin Hårdstedt

Mikko Huhtamies, *Pobjolan Atlantis: uskomattomia ideoitu Itämerellä* (Helsinki: John Nurmisen säätiö, 2014). 223 pp.

De flyktiga stunder då man får se på framtiden genom ett annat tidevarvs glasögon är alldeles speciella för en historiker. Gällande boken *Pobjolan Atlantis* eller "Nordens Atlantis", med undertiteln "otroliga idéer i Östersjön", borde man kanske snarare tala om det förflutnas dyrkarkikare för det är vattenrelaterade tekniska innovationer och fenomen som har inspirerat historikern Mikko Huhtamies att studera särskilt 1700-talets innovationer och framtidsvisioner.

Planer och uppfinningar som i dag förefaller mycket fantasirika har naturligtvis en särskild lockelse, inte bara för att de berättar om människans gränslösa inbillningskraft och fantasi, men också för att de så konkret vittnar om sin tids materiella förhållanden och dess tekniska begränsningar. Det förflutnas innovationer – särskilt de som inte kunde realiseras – kastar också sitt ljus över sin tids framtidsutsikter och föreställningar om hur världen skulle kunna se ut i en tid efter deras egen. Huhtamies konstaterar att tekniken hade nått sin essens då människan i sina tekniska skapelser inte längre utgick från en konkret

och direkt imitation av naturen, utan började bygga upp tekniska lösningar genom slutledningar och uträkningar som byggde på tankearbete. Inom maritimtekniken övergav man till exempel under tidigmodern tid fiskarna som förebild för skeppens utformning och sökte nya lösningar.

Detta större tema är den sammanbindande länken mellan bokens två huvudteman, ingenjörer och utopier. Det handlar om uppfinnare som inte nöjde sig med hur sakerna var, utan tänkte och föreställde sig hur sådant som ännu inte fanns skulle kunna konstrueras och fungera. En viktig förutsättning för dessa fantasirika uppfinningar och tidens "innovationspolitik" överlag, var att det inte bara var handgripliga, fungerande uppfinningar som uppskattades. I dag värderar vi oftast uppfinningen efter resultatet, men de tidigmoderna mecenaterna, som finansierade vetenskapsmännens och uppfinnarnas arbete, betalade inte bara för fungerande resultat, utan också för vackra, intrikata idéer, vackert skissade på papper. Huhtamies föreslår att en orealiserad teknisk föresats kan jämföras med en utopi. En sådan utopi var till exempel den stad som fortifikationsofficerarna och bröderna Magnus Otto och Carl Fredrik Nordenberg på 1720- och 1730-talen planerade på ön Fagerö vid Finlands södra kust, 22 kilometer öster om Helsingfors, en tänkt stad med kanaler, kvarnar, skeppsvarv med mera.

Huhtamies lyfter fram bröderna Nordenbergs planer för Fagerö som en tidigt parallell till fästningsprojektet Sveaborg som planerades och uppfördes utanför Helsingfors några decennier senare. Fagerö skulle bli en allmännyttig "örepublikt", men bara brottstycken av planerna kunde realiseras under en kortare tid, som helhet förblev projektet en utopi. Företaget kolliderade med existerande stadsprivilegier och gick inte ihop med de ramar som tidens samhälle ställde upp. Fagerö förblev en tankeövning, i enlighet med tidens populära utopigenre, medan Sveaborg som var kronans projekt, och inte lika utopiskt till sina grund-

förutsättningar – även om en del tekniska lösningar var banbrytande – kunde genomföras under århundradets andra hälft.

Bokens titel och omslagsbild (*Et nos homines* i Olaus Rudbecks *Atlantica*) pekar på barocktidens utopiska historievisioner, men Huhtamies största intresse ligger vid tekniska uppfinningar som anknöt till ett av de fyra elementen, nämligen vattnet. Hydroanalogier som förklarade världens och människans fysiska struktur som hydrauliska pumpmaskiner vittnar om vattenteknologins stora praktiska och mentala betydelse för den tidigmoderna världen. Boken består av fallstudier och essäistiska granskningar av betydelsefulla skeden och innovationer. Huhtamies inleder med det tidiga 1500-talets Venedig (Nordens kartografi och Gustav Vasas flotta) och Nederländerna på 1600-talet (Rudbecks resa till Leiden och hans hydrotekniska världsbild). De senare kapitlen som behandlar 1700-talet utgör dock bokens mest omfattande och sannolikt dess mest originella insats.

Atlantis som sinnebild binder löst samman bokens olika underteman: skatter och skeppsbrott; maskiner och maritimteknik för att utnyttja vattnets kraft och dess logistiska möjligheter; utopier och uppfinningar som aldrig togs i bruk och likt ett Atlantis sjönk åter i det mänskliga minnets djup. Huhtamies påminner läsaren om att den osynliga världen under vattnets yta fortfarande var ett okänt land på 1700-talet. Det var först då som man mera aktivt började studera havets botten med hjälp av ny dykarutrustning och bärgningsteknik. Som Huhtamies konstaterar fanns det praktiska orsaker till intresset, nämligen de dyra laster som vid skeppsbrott hamnade på Östersjöns botten i takt med områdets ökande betydelse för sjöfarten.

Huhtamies bok behandlar Östersjöns historia, men den är inte en marinhistorisk studie i traditionell mening. Den är snarare ett försök att slå samman en mängd tidsfenomen som på olika sätt ansluter sig till vattenelementet. Det

är ett intressant och originellt perspektiv. Vi möter Rudbecks ingenjördisciplin i kanalarbeten och Sveaborgs officerare som mönsterjordbrukare. Vi får se världens äldsta dykar-dräkt, titta ut på havet genom 1700-talets lotsstuga och läsa om hur Helsingforsbor gick omkring i ostindiskt silke eftersom påpassliga kustbor "räddade" lasten från sjunkande skepp som hade drabbats av skeppsbrott. Att alla dessa uppgifter och tolkningar i boken inte dokumenteras i detalj beror dels på dess upplägg kring ett antal fallstudier, dels på att boken är en biprodukt till den forskning som Huhtamies har gjort inom ett projekt om sjöfästningen Sveaborg bland annat som innovationscentrum på 1700-talet.

Det sistnämnda förklarar 1700-talets och Sveaborgs centrala placering i boken. Trots att boken behandlar Östersjöområdet och också kontakter och idéöverföring mellan Östersjöregionen och övriga Europa, är exemplet ofta hämtade från södra Finlands kust. Boken bygger också delvis på författarens tidigare forskningar om lantmäteriets historia. I hans sällskap blir många gamla och nya historiska bekantskap avslöjade som insiktsfulla tekniker och uppfinnare. Bärningsteknik och vistelser i undervattensvärlden på 1700-talet kommer att bli närmare belysta i Huhtamies nästa projekt.

Päivi Maria Pibljaja

Maren Jonasson & Pertti Hyttinen (eds.), *Anders Chydenius samlade skrifter 1–3* (Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland/Bokförlaget Atlantis, 2012–2015). 536+571+798 pp.

Anders Chydenius var en av de mest radikala riksdagsledamöterna på riksdagen 1765–1766. Under frihetstidens politiskt mest intensiva period bidrog Chydenius med ett flertal viktiga inlägg, speciellt i debatterna om

näringsarnas främjande, handel och tryckfrihet. Mot slutet av riksdagen fick bondeståndet nog av Chydenius radikalism och uteslöt honom från riksdagsarbetet 1766. Han återvände till sitt ämbete som kaplan och senare kyrkoherde i Gamlakarleby i Österbotten. Han fortsatte att författa ekonomisk-politiska skrifter, men inte lika ivrigt och inte med samma radikala frihetsideal. Det berodde dels på att han ägnade mer tid åt religiösa frågor, dels på att han anpassade sig till den gustavianska tidens stramare politiska klimat. Han deltog också i riksdagarna 1778–1779 och 1792, men det är främst 1760-talets Chydenius som blivit känd för eftervärlden.

Chydenius har haft en speciell ställning i finländsk historieskrivning. Som en del av 1800-talets nationella historieskrivning lyftes Anders Chydenius fram som en finsk frihetskämpe från den svenska tiden. E. G. Palméns utgåva *Politiska skrifter af Anders Chydenius* (1880) och Georg Schaumans *Biografiska undersökningar om Anders Chydenius* (1908) har hittills utgjort de viktigaste källutgåvorna. Chydenius har sedan dess haft en självklar plats i det ekonomiska tänkandets historia i Finland och Sverige. Från Karl Petanders *De nationalekonomiska åskådningarna i Sverige sådana de framträdde i litteraturen* (1912) till Lars Magnussons *Äran, korruptionen och den borgerliga ordningen* (2001) har Chydenius beskrivits som en av frihetstidens mest framträdande reformmerkantilistiska eller rentav liberala ekonomiska tänkare.

Att tre organisationer, Anders Chydenius stiftelse, Karleby universitetscenter Chydenius och Garantiföreningen för Chydenius-Institutet, på 2000-talet har valt att producera *Anders Chydenius samlade skrifter* (ACSS), kan ses som ett uppsving i hur Chydenius arv används både politiskt och som kulturellt kapital. I detta utgivningsprojekt har man betonat Chydenius också regionpolitiskt, vilket stämmer väl ihop med Chydenius egna politiska strävanden för de österbottniska kuststädernas handelsfriheter. En regionpolitisk betoning finns inte i